

(əvvəli ötən sayımızda)
Nasistlər Belarus xalqının mədəni və elmi dəyərlərini, maddi sərvətlərini vəhşicəsinə dağıdır, talan edirdilər. İşğalçılar Belarus şəhər və kəndlərini xarabalıqlara çevirmişdilər. Respublika ərazisində 209 şəhər və rayon mərkəzini yandırmış, 10 338 müəssisəni -

çox), Vitebskdə və onun ətrafında yerləşən beş ölüm düşərgəsində 76 min hərbi əsir və təxminən 62 min mülki şəxs həlak olmuşdur. Qomeldə beş düşərgədə 105 mindən çox, Azariçidə yerləşən üç düşərgədə 16 520, Qrod-noda və onun ətrafında yerləşən beş düşərgədə 41 500 insan məhv edilmiş-

yata keçirilməsini, dinc sakinlərin Almaniyaya işçi qüvvəsi kimi göndərilməsini, ərzaq ehtiyatlarının və digər maddi dəyərlərin müsadirə edilməsini tələb edirdi.
1942-ci ilin yazından başlayaraq, işğalçılar genişlənən müqavimət hərəkətinə qarşı böyük cəza əməliyyatlarına

yeddi aksiya həyata keçirilmişdir. İşğalçıların qanlı əməlləri nəticəsində 10 013 mülki şəxs həlak olmuş, 1217 nəfər Almaniyaya məcburi əməyə göndərilmişdir. Xüsusilə, Bobroviçi kəndində cəza dəstələri 676 nəfəri məhv etmişdir.
1942-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında işğalçılar partizanlara və mülki əha-

miş, 4056 yaşayış evi məhv edilmiş, Minsk və Vitebsk vilayətlərində 10 000-dən çox mülki şəxs güllələnmiş və ya diri-diri yandırılmışdır. Yandırılmış kəndlərdən Qoreliy Luqda 576 nəfər həlak olmuşdur. Bundan əlavə, 3051 nəfər işğalçılar tərəfindən Almaniyaya məcburi əməyə göndərilmişdir. 1943-

dir. Nasistlər Belarusun yüzlərlə yaşayış məntəqəsində dəhşətli cinayətlər törətmişdilər. Belə ki, 1944-cü il yanvarın 14-də Parıçski rayonunun Ala kəndində cəza dəstəsi yeddi yaxın kəndin sakinlərini evlərə toplayaraq güllələmiş və diri-diri yandırmışdır. 1758 nəfər, o cümlədən 950 uşaq və 508 qadın öldürülmüşdür.

1944-cü ilin yaz-yay aylarında nasistlərin əsas cəza qüvvələri partizan zonalarının ləğvinə, mülki əhalinin məhv edilməsinə və Almaniyaya məcburi əməyə göndərilməsinə yönəlmişdi. "Bahar bayramı" əməliyyatı (17 aprel - 5 may 1944) zamanı Polotsk-Lepeyl partizan zonasındakı əməliyyatlarda nasistlər 7011 nəfəri öldürmüş və bir neçə kəndi yandırmışdılar.

1944-cü ildə Belarusun yaşayış məntəqələrinin kütləvi şəkildə məhv edilməsi Hitler komandanlığının göstərişlərinə uyğun olaraq müfəssəl surətdə, diqqətlə planlaşdırılmış və həyata keçirilmişdir.

Üçillik işğal dövründə nasistlər Belorusiya ərazisində dəhşətli cinayətlər törətmişlər. Alman-faşist işğalçılarının və onların cinayət orqanlarının müvəqqəti işğal olunmuş

sovet ərazilərində törətdikləri cinayətlərin müəyyən edilməsi və araşdırılması üzrə Fövqəladə Dövlət Komissiyasının nəticələrinə görə, Belorusiya SSR müharibə illərində milli sərvətinin yarısından çoxunu itirmişdir. Alman işğalçılarının Belarus xalq təsərrüfatına vurduğu birbaşa ziyan 75 milyard rubl (1941-ci il qiymətləri ilə) təşkil etmişdir. Müharibədən əvvəlki əhalinin təqribən 34 faizi - 3 milyon insan evsiz qalmışdır.

1945-ci il noyabrın 20-də faşist Almaniyasının ali dövlət və hərbi xadimləri cavab vermək üçün Nürnberq Beynəlxalq Hərbi Tribunalı qarşısına çıxarılmışdır. Faşizmin ittihamında Belarus ərazisində faşistlərin törətdikləri cinayətlərə dair materiallar və sənədlər əhəmiyyətli yer tutmuşdur.

Hazırladı:
Emin QASIMOV,
"Respublika".

SOYQIRIMI - FACİƏ, İBRƏT VƏ XƏBƏRDARLIQ

müharibədən əvvəlki zavod və fabriklərin 85 faizini məhv etmiş, 10 mindən çox kolxozu, 92 sovxozu və 316 maşın-traktor stansiyasını talan və məhv etmişdilər. Maşın və texniki avadanlığın 90 faizini Almaniyaya çıxarmışdılar. Onlar Belorusiya SSR Elmlər Akademiyasını, Belarus Dövlət Universitetini və bütün digər ali təhsil müəssisələrini, elmi-tədqiqat institutlarını, 7 min məktəb binasını, 2187 xəstəxana və poliklinikanı, 2567 uşaq bağçasını və körpələr evini, 219 kitabxananı dağıtmışdılar.
"Ost" planına uyğun olaraq, Belarus ərazisində nasistlərin " irqi və siyasi qiymətləndirmələr" adlandırdıqları prinsiplər əsasında əhalinin bir hissəsi məhv edilməli və ya şərqə köçürülməli idi. Nasistlər kütləvi güllələmə, ölüm düşərgələrində məhvetmə, gettolarda qətl, həbsxanalarda işgəncə, müxtəlif xəstəliklər vasitəsilə öldürmə, girov götürərək cəza tətbiqetmə, əhalini yaşadığı kəndlərlə birlikdə yandırma, aclıq və soyuqdan ölümlər kimi üsullara əl atmışdılar.

Belorusiyanın işğal olunmuş ərazisində nasistlər 260-dan çox ölüm düşərgəsi yaratmışdılar, sovet hərbi əsirləri ilə xüsusilə qəddar rəftar etmişdilər. Alman komandanlığının əmrinə əsasən, hərbi əməliyyatlar ərazisinə yaxın yerdə olan bütün şəxslər, o cümlədən 16-55 yaş arasında olan əmək qabiliyyətli kişilər hərbi əsirlər kimi qəbul edilirdi. Hərbi əsirlərə edilən işgəncələr xüsusi amansızlıqla həyata keçirilirdi. Onlar aclıqdan qırılır, qeyri-insani şəraitdə saxlanılır və ən çirkli, ağır işlərdə işlədilir. Ömrə ən kiçik itaətsizlik belə güllələnmə ilə nəticələnirdi.

Minsk və ətrafındakı 9 düşərgədə 400 min nəfərdən çox insan məhv edilmişdi. Brestdəki dörd düşərgədə 34 min nəfər, Pinski dörd düşərgədə 59 min 48 nəfər, Bronaya Qara (30 min nəfərdən çox), Lesnaya (88 min 407 nəfər), Koldiçovo (22 min nəfərdən

dir. Moqilyovda yerləşən beş düşərgədə 70 mindən çox insan işgəncələrlə öldürülmüşdür.

Nasist-faşist işğal rejiminin ayrılmaz hissəsi olan və "yeni qayda"nı tətbiq etmək, alman komandanlığının cinayətkar planlarını həyata keçirmək üçün ən radikal vasitə kimi cəza əməliyyatları həyata keçirilirdi. 1941-1944-cü illərdə işğalçılar Belarus ərazisində 140-dan çox irimiqyaslı cəza əməliyyatı həyata keçirmişlər. Bu əməliyyatlar işğalçıların hərbi, mühafizə, polis və xüsusi bölmələri tərəfindən icra edilmişdir. Belə cəza əməliyyatları zamanı 1941-1944-cü illər ərzində təxminən Belarusun 9200 kənd və qəsəbəsi məhv edilmişdir ki, bunlardan 5295-i Xatın qətləmi ilə eyni taleyi yaşamış, yəni bütün əhalisi və ya əhalisinin bir hissəsi ilə birlikdə məhv edilmişdir. Yandırılmış kəndlərdən 186-sı heç vaxt bərpa edilməmişdir. Vitebsk və Minsk vilayətlərində bəzi yaşayış məntəqələri bir neçə dəfə yandırılmışdır.

Müharibənin başlanğıcında Belarus ərazisində genişmiqyaslı və qanlı cəza əməliyyatı olan "Pripyat bataqlıqları" aksiyası Brest, Pinsk, Polesye və Minsk vilayətlərinin bir sıra rayonlarını əhatə etmişdir. Aksiya partizanlarla mübarizə bəhanəsi ilə həyata keçirilmişdir. 19 iyuldan 31 avqusta qədər davam edən əməliyyat çərçivəsində SS-in 162-ci və 252-ci piyada diviziya-ları, eləcə də 1-ci süvari briqadası tərəfindən 18 kənd yandırılmış və 13 788 insan məhv edilmişdir.

1941-ci il avqustun 15-də cəza dəstəsi Turov rayon mərkəzini yandırmış, daha sonra təxminən 700-800 nəfərlik əlavə qüvvə cəlb edərək Turovun beş müxtəlif yerində yanğınlar törətmiş və eyni vaxtda dörd kəndi yandırmışdı. 1941-ci ilin payızında nasistlərin cəza tədbirləri daha da intensivləşmişdir. Nasist rəhbərliyi mülki əhaliyə qarşı amansız və qorxuducu tədbirlərin hə-

və dinc əhalinin kütləvi məhvinə başlamışdılar. İlk iri cəza əməliyyatı olan "Bamberg" (20 mart - 4 aprel 1942) üçün Minsk və Polesye vilayətlərinin beş rayonunda üç piyada, bir artilleriya alayı, iki xüsusi polis batalyonu, bir süvari eskadronu və bir bombardman eskadriyası cəlb edilmişdi. Əməliyyatın məqsədi Oktyabrsk-Lyuban partizan zonasını məhv etmək və yerli əhalini "sakitləşdirmək" idi. Cəza dəstələri dinc əhaliyə qarşı dəhşətli cinayətlər törətmişdilər. 1942-ci il aprelin 1-dən 5-dək qəsdçilər 3600-dən çox yaşayış evini yandırmış, təxminən 5600 insanı güllələmiş, asmış və yandırmışdılar. Ən çox ziyan Petrovsk rayonunun Xvoynya kəndinə dəymişdir: burada 1419 nəfər öldürülmüşdür.

1942-ci ilin yayında cəza əməliyyatları Vitebsk, Moqilyov, Qomel, Minsk, Polesye və Baranoviç vilayətlərində geniş miqyasda həyata keçirilmişdir.

1942-ci il avqust ayının ikinci yarısında "Qrif" cəza əməliyyatı zamanı işğalçılar Orşan və Boquşev rayonlarında vəhşiliklər törətmişdilər. Bir neçə gün ərzində onlar 800 qadını, yaşlıları, uşaqları öldürmüş, işgəncə vermiş, Morozovka kəndini bütün əhalisi ilə birlikdə tamamilə yandırmış və 600 nəfəri Almaniyaya məcburi əməyə göndərmişdilər. Xüsusilə, 59-cu ordunun korpusu tərəfindən amansız vəhşiliklər törədilmişdi. Əməliyyat rayonuna yaxınlaşarkən cəza dəstələri 310 nəfəri əsir götürmüş və onlardan 81 nəfəri güllələmişdilər.

1942-ci ilin yayı və payızın əvvəllərində irimiqyaslı və qanlı cəza əməliyyatlarından biri "Bataqlıq həyəcanı" kod adlı aksiya olmuşdur. Bu əməliyyat Vitebsk, Minsk və Brest vilayətlərinin 13 rayonunu əhatə etmişdir. Nasist cəza dəstələrinə amansız davranmaq, bataqlıq və meşə ərazilərində yerləşən bütün kəndləri məhv etmək əmri verilmişdir. Bu ekspedisiya çərçivəsində

liyə qarşı 19 irimiqyaslı zərbə endirmişdir. Belarusun 30-dan çox rayonunda, o cümlədən Beşenkoviçi, Sennensk, Bixov, Sirotin, Qoretsk, Toloçinsk və Vitebsk rayonlarında kəndlər yandırılmışdır. Təxmini hesablamalara uyğun olaraq, 1942-ci ilin payızında 100-dən çox kənd, qəsəbə və yaşayış məntəqəsi məhv edilmişdir.

1943-cü ildə nasistlər motorlu bölmələr, tanklar və aviasiya cəlb edərək genişmiqyaslı cəza əməliyyatlarına keçmiş və 60 irimiqyaslı cəza ekspedisiyası həyata keçirmişlər. Düşmənin əsas zərbəsi Vitebsk vilayətinə yönəldilmişdir. Burada üç ay ərzində dörd iri cəza əməliyyatı həyata keçirilmişdir. Bu əməliyyatlar zamanı nasistlər 15 000-dən çox insanı işgəncələrlə öldürmüş, diri-diri yandırmış və müxtəlif qiymətləndirmələrə görə 500-dən çox yaşayış məntəqəsini məhv etmişlər. Təkcə Polotsk rayonunda 1943-cü ilin yanvar ayında cəza dəstələri 21 kəndi yandırmışdır. "Şimşək" əməliyyatı zamanı faşistlər 169 kənddən 3583 nəfəri əsir götürmüşlər. Yeraltı sığınacaqlarda gizlənməyə çalışan qadın və uşaqlar qumbaralarla öldürülmüşdür. Meşədə əsir götürülən mülki şəxslər salamat qalmış tikililərə salınmış və diri-diri yandırılmışdır. "Ağ dovşan" əməliyyatının qurbanlarının sayı təxmini məlumatlara görə, 877 nəfər olmuşdur. Bir neçə kənd bütün əhalisi ilə birlikdə məhv edilmişdir.

1943-cü ilin qanlı cəza əməliyyatlarından biri "Kottbus" ekspedisiyası olmuşdur. May-iyun ayları ərzində tamamilə və ya qismən 221 kənd yandırıl-



cü ilin iyul-avqust aylarında, "Herman" kod adlı cəza əməliyyatı zamanı İvenets-Nalibok partizan zonasının mülki əhalisi ağır sınaqlarla üzləşmişdir. Əməliyyat rayonu daxilində cəza dəstələri 4380 vətəndaşı öldürmüş, 20 994 nəfəri isə Almaniyaya məcburi əməyə göndərmiş və kəndləri əhalisi ilə birlikdə yandırmışdılar.

1943-1944-cü ilin payız və qış dövründən başlayaraq, Belorusiyanın azad olunması zamanı "yandırılmış torpaq" siyasəti geniş miqyas almışdır. Cəza əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə ordunun xüsusi yandırıcı komandaları (fakelşiklər) cəlb olunmuşdur. Bu xüsusi qrupların vəzifəsi alman qoşunlarının geri çəkilməsi zamanı yaşayış məntəqələrini tamamilə boşaltmaq və məhv etmək idi.

1944-cü ilin ilk yarısında Belarus ərazisində soyqırımı və "yandırılmış torpaq" siyasəti ən yüksək həddə çatmış-